

Didaktický potenciál lingvistické analýzy diskurzu

Ondřej Dědič

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA, PedF UK
kontakt: ondrejdedic@seznam.cz

Východiska ve vztahu k oborové didaktice ČJ

- Příklon k lingvistice orientované komunikačně (1)
- Komunikační nauka o českém jazyce (2)
- Integrita jazykového vyučování (3)
- Korpusová lingvistika jako didaktický nástroj (4)
- Podpora mezipředmětových vztahů (5)

Lingvistická analýza diskurzu

- Diskurz

- Mřížka „pravidelností, jež nepozorovaně restringují způsob každé výpovědi do určité podoby“, to, „co tvoří pozadí každé promluvy, která jej nutně ‚opakuje‘, pohybuje se v prostoru jím vymezením; je to zároveň to co nám tímž pohybem něco říci znemožňuje.“ (6)
- Užívání jazyka jakožto součást sociální praxe – Propojení textů a kontextů
- To, co z konstruktivistického hlediska formuje sociální realitu

Lingvistická analýza diskurzu

- Analýza diskurzu
  - „orientace na promluvy nebo texty v širších („vnětextových“) souvislostech“ (7)
  - „jde o analýzu užívání jazyka – ať už v podobě promluv nebo textů –, o analýzu toho, co se tímto užíváním uskutečňuje, a to v různě širokých „sociálních kontextech“, včetně toho, jaké sociální faktory konkrétní užití jazyka vůbec umožňují.“ (ibidem)
- Kritické jazykové povědomí (8)

Diskurz v RVP ZV (9)

- Termín diskurz se zde nevyskytuje
- Kompetence komunikativní
  - Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění.
- Vzdělávací obor
  - Při realizaci tohoto vzdělávacího oboru se vytvářejí předpoklady k efektivní mezilidské komunikaci tím, že se žáci učí interpretovat své reakce a pocity tak, aby dovedli pochopit svoji roli v různých komunikačních situacích a aby se uměli orientovat při vnímání okolního světa i sebe sama.
  - V komunikační a slohové výchově se žáci učí vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát, mluvit a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah.

Diskurz v podpůrném kurikulu (10)

- Hravá čeština a sloh
  - Lidská řeč je důležitým prostředkem komunikace (...) Komunikace je v nejobecnějším slova smyslu přenos informace, kdy někdo (mluvčí/autor) sděluje něco (obsah) někomu (posluchači/čtenáři). Řeč je obecná schopnost člověka mluvit, vyjadřovat své myšlenky a pocity prostřednictvím slov. Řeč však není nahodilá: abychom si vzájemně rozuměli, je třeba dodržovat určitá pravidla. A právě systém jednotek, pravidel a zákonitostí sloužící k lidské komunikaci se nazývá jazyk.
- Fraus
  - ČJ: Řeč – schopnost člověka artikulovanými zvuky vyjadřovat obsah vědomí, vytvářet promluvu. (...) Řeč nemá jen funkci sdělovací, komunikativní. (...) Řeč je i pevným podkladem pro vytváření představ a pojmů, je nástrojem myšlení. Slouží k vyjádření citů, přání, nadějí, obav. Je nástrojem působení na jiné, a to nástrojem velmi mocným.
  - MV: Komunikační řetězec – Nápad – Formulace myšlenky – Volba způsobu sdělení – Vysílání – Příjem – Zpětná vazba
  - OV: Kdo, co a proč sděluje; kdy, kde a jak něco sděluje; komu a s jakým výsledkem něco sděluje

Příklad učebnicového textu

„Čekal jsem tehdy na svou přítelkyni v jedné hospodě, kde blikal herní automat. Nudil jsem se, tak jsem si řekl, no co, zkusím to. Jestli dát dvě kila za pití, nebo je hodit do mašiny, to je fuk,“ vzpomíná na první hraní čtyřadvacetiletý Filip. Pracoval jako manažer v prosperující firmě, měl slušné peníze. "Přišla první výhra. Výhra je největší nebezpečí. Máte pocit, že se to musí povést znovu... a už jsem v tom jel,“ vzpomíná. Záhy se dostal do kolotoče zadlužování a splácení dluhů pomocí jiných dluhů.

- Otázky v učebnici: Slohový útvar, mluvenost/psanost, přímá řeč, téma, hledání nespisovných výrazů

Další možnosti uplatnění ve výuce

- Deixe My x Oni
- Tropy a figury
- Ideologie
- Korpusy
- Diskurzivní strategie (11)
  - Nominace
  - Predikace
  - Argumentace
  - Rámování
  - Zesilňování/Zmírňování

Přínosy zavedení diskurzu a jeho analýzy do výuky

- Multimodálnost komunikace
- Sepětí textu a kontextu
- Interdisciplinární pohled
- Rozvoj kritického myšlení
- Praktické využití jazykového vzdělání

Seznam použitých zdrojů

- (1) ŠMEJKALOVÁ, M. (2010). Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Praha: Karolinum.
- (2) ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. Výuka češtiny mezi tradicí a inovací. Společnost (Academia). Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3119-8.
- (3) ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil. Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85937-47-6.
- (4) STUHLÍKOVÁ, Iva; JANÍK, Tomáš; BENEŠ, Zdeněk; BÍLEK, Martin; BRÜCKNEROVÁ, Karla et al. Oborové didaktiky: vývoj, stav, perspektivy. Syntézy výzkumu vzdělávání. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7769-0.
- (5) SLAVÍK, Jan; JANÍK, Tomáš; NAJVAR, Petr a KNECHT, Petr. Transdisciplinární didaktika: o učitelském sdílení znalostí a zvyšování kvality výuky napříč obory. Syntézy výzkumu vzdělávání. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2017. ISBN 978-80-210-8568-8.
- (6) MATONOHA, Jan. Za (de)konstruktivismem: kritické koncepty (post)poststrukturální literární a kulturní teorie. Literární řada. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2805-1.
- (7) NEKVAPIL, J. Úvodem k monotematickému číslu „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“. Sociologický časopis – Czech Sociological Review 42, 2006, 263–267
- (8) FAIRCLOUGH, N. (Ed.) (1990). Critical language awareness. London: Longman.
- (9) Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2023-10-10]. Dostupné z WWW: <http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.
- (10) Učebnicové řady od nakladatelství Taktik a Fraus
- (11) HOŘEJŠÍ, Michal L. Martin Reisl – Ruth Wodaková: Diskurzivně-historický přístup (DHA). Studie z aplikované lingvistiky 2015/1: Studies in Applied Linguistics. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2015, s. 145-177.